

חסידות על פרשת השבוע פרשת וישלח

"ויותר יעקב לבדו"

א. הקדמה

ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר.
(בראשית, ל"ב, כה).

בפתח הפרשה מתוארת חזרת יעקב אבינו ומשפחתו לארץ ישראל (ל"ב, ג - לב). הכתוב מתאר כיצד הוא מעביר את משפחתו ורכושו את נחל יבק (ז - כד), ומיד אחרי חציית הנחל נאמר שיעקב אבינו נותר לבדו, ואז התרחש המאבק בינו לבין המלאך (כה).

יש בפרשייה זו תמיהות רבות, וביניהן השאלות מדוע יעקב אבינו נותר לבדו מנותק משאר משפחתו, ומה פשר הסמיכות בין "ויותר יעקב לבדו" לבין "ויאבק איש עמו".

כמה ממורי החסידות עסקו סביב הפרשייה הזאת, בסוגיית היחס בין היחיד לבין החברה.

א. פירוש ה"דגל מחנה אפרים"

במדרש רבה על הפסוק "ויותר יעקב לבדו" מובאת הדרשה הבאה:

"ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו" (בראשית, ל"ב, כה). "אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך" (דברים, ל"ג, כו)... ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר: "אין כאל" - ומי כאל? "ישורון" - ישראל סבא. ומה הקדוש ברוך הוא כתוב בו "ונשגב ה' לבדו" (ישעיה, ב', יא) - אף יעקב: "ויותר יעקב לבדו".

(בראשית רבה [וילנא] פרשת וישלח פרשה עז סימן א).

המדרש עורך השוואה בין מה שנאמר ביעקב אבינו "ויותר יעקב לבדו", לאמור בקב"ה "ונשגב ה' לבדו". בתורה שלפנינו מציע ה"דגל מחנה אפרים" פירוש לדרשה המפתיעה הזאת:

"ויותר יעקב לבדו" וגו'. ואיתא במדרש (בראשית רבה ע"ז, א) הדא הוא דכתיב (ישעיה ב', יא) "ונשגב ה' לבדו ביום ההוא" עד כאן. והנה המדרש הזה הוא תמוה מאוד, ויש לפרש על פי הגמרא (סנהדרין לז.) "כל אחד מחויב לומר כל העולם לא נברא אלא בשבילי" עד כאן. והנה כשנשים לב על דברי הגמרא, זו היא מוסר גדול ודרך ישרה להדרכת האדם. כי כשעולה בדעתו שכל העולם לא נברא אלא בשבילו, נמצא הוא יחיד בעולם וכל העמדת העולם וקיומו

תלוי בו. בהטבת מעשיו הוא מקיים את העולם, וח"ו להיפוך הוא מחריב את העולם. ואינו צריך לעשות עבודתו באיזה פניה שישבחהו בני אדם או כיוצא בזה, כי הוא העיקר בעולם וכל העולם טפלים אליו ואינו צריך להם רק כולם צריכים לו. וזה מדריגה גדולה מאוד כשזוכה לזה. ואז בודאי הוא עובד לה' לבדו בלי שום בלבול ועירוב מחשבה ופניה אחרת. וגורם בזה ביטול כל הקליפות ונכנעים תחת יד הקדושה והשכינה כביכול. וזה יש לומר שמרמז המדרש "ויותר יעקב לבדו", היינו כשזכה למדריגה גדולה זו שהבין והאמין שהוא לבדו יחיד בעולם וכל העולם תלוי עליו ועל מעשיו אז ונשגב ה' לבדו. היינו שבודאי עבודתו תמה ושלימה ונקה וביטול כל הקליפות ונכנעים תחת יד הקדושה, ונראה ונגלה כי נשגב ה' לבדו והוא לבדו ואין בלתו רק הוא אחד ושמו אחד והבן:

("דגל מחנה אפרים", פרשת וישלח).

תמצית הסבר דבריו היא שלאחר שיעקב אבינו זכה להיות בדרגת "לבדו", הוא זכה גם שהמציאות האלוקית הייתה מבחינתו בדרגה של "ונשגב ה' לבדו". כדי להמחיש את התודעה הקיומית של "לבדו", נעזר ה"דגל מחנה אפרים" במשנה במסכת סנהדרין, הקובעת שכל אדם צריך לומר "כל העולם לא נברא אלא בשבילי". משמעות הקביעה ש'העולם נברא בשבילי' היא שהעולם כולו תלוי בי ובמעשי: אם אתקן דרכי - אקיים את העולם ואם חלילה אקלקל - אחריב את העולם. תודעת "כל העולם כולו לא נברא אלא בשבילי" מעצימה את האדם ומבטלת כליל את תחושת התלות שלו באנשים אחרים. ניתן להמחיש את חווית "בשבילי נברא העולם" דרך עולם הקולנוע. בכל סרט יש גיבור שהעלילה נרקמת סביבו. ישנן דמויות נוספות, אבל הזרקורים מופנים אל הגיבור ושאר הדמויות נתפסות כרקע לעיקר ההתרחשות, דרך הגיבור. כל אדם צריך לחיות בתודעה של הגיבור - הוא העיקר וכל השאר הם חלק מהתפאורה.²

מי שחי בתודעת "בשבילי נברא העולם", זוכה להגיע לדרגה של "לבדו": הוא לא מונע מאינטרסים חברתיים, שהרי כבר אין לו תלות בחברה ובהוקרתה; הוא זוכה לעבוד את השם מתוך מוטיבציה נקייה וטהורה לשמה. כל עוד האדם לא בבחינת "לבדו", הוא כביכול עובד את הקב"ה בשיתוף עם

1 וחס וחלילה.

2 תודעת "בשבילי נברא העולם" עלולה להביא את האדם לגאווה ולזול בזולת. בהקשר הזה מסופר על ר' זושא מאניפולי שאמר לשכל אדם צריך שיהיו שני כיסים במכנסים, ובכל אחד מהכיסים הללו יהיה כתוב פתגם אחר: בכיס אחד - "בשבילי נברא העולם" ובכיס השני - "ואנוכי עפר ואפר". תודעת "בשבילי נברא העולם" היא תודעה מרכזית וחשובה, אבל צריך לאזן אותה עם תודעת שפלות והכנעה.

הנקודה שאותה מדגיש בעל ה"מאור ושמש" היא שאסור לצדיק לפרוש מהחברה. העובדה שדברים שבקדושה נאמרים רק במניין של עשרה, מוכיחה שהשראת שכינה תלויה בהתאגדות חברתית: יחיד אינו יכול לומר קדיש או קדושה כי אין השראת שכינה על יחידים, אלא על ציבור בלבד. יתר על כן, טוען ר' קלונימוס - ההתבודדות מסוכנת לצדיק, שכן "יוכל להיות עליו קטרוג": כשהצדיק מכונס בתוך עולמו הפנימי, הוא עשוי להוביל את עצמו, בעוצמתו הרבה, לדרכים קיצוניות. בהקשר הזה החברה עשויה להיות עבור הצדיק עוגן וגורם ממתן.

בפסוק הקודם ל"ויותר יעקב לבדו" (כד) נאמר "ויעבר את מעבר יבק" (כג). בעולם הקבלה המילה "יבק" מתפרשת כראשי תיבות של המילים: יחוד, ברכה, קדושה. העבודה של יב"ק, במילים פשוטות, היא יצירת נקודות חיבור והשקה בין עולם החומר לעולם הרוח. כל מצווה שיהודי מקיים יוצרת את החיבור בין העולמות. בנוסח "לשם ייחוד" שנאמר לפני עשיית מצוות אומרים "לשם ייחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה": ייחוד הקב"ה ושכינתו, שמתרחש באמצעות קיום המצווה, הוא חלק מעבודת יב"ק. העובדה שיעקב אבינו עבר את מעבר יב"ק מעידה על כך שהוא התעלה מעבר לדרגת עבודת השם בעולם הזה; הוא הגיע למצב של "ויותר יעקב לבדו" - ההתעלות שלו לדרגה רוחנית עליונה כל כך גרמה לניתוק הקשר עם הסביבה. כאמור, ר' קלונימוס קורא את הפסוק "ויותר יעקב לבדו" כביקורת על כך שיעקב אבינו לא השכיל לשמור על קשר עם החברה שסביבו, והתוצאה לא אחרה לבוא: "ויאבק איש עמו" (כד) - פרישת יעקב אבינו מסביבתו הביאה לקטרוג ולתקיפתו על ידי המלאך.

ידו של יעקב אבינו הייתה על העליונה במאבק, אך הוא יצא מהמאבק פגוע - "ויגע בכף ירכו" (כה). בזוהר (א), עמוד קעא, א) מתפרשת הנגיעה בכף ירך יעקב, כפגיעה ב"תמכין דאורייתא". ה"תמכין דאורייתא" הם האנשים שתומכים בלומדי התורה מכספם, ובמובן מסוים הם הרגלים שעליהם עומדת התורה, בבחינת "אם אין קמח אין תורה" (אבות, ג', יז). ה"תמכין דאורייתא" תומכים בלומדי התורה במובן נוסף. כאמור, הצדיק צריך קשר עם חברה מאזנת ומחברת לקרקע המציאות, וגם מן הבחינה הזאת ה"תמכין דאורייתא" נחשבים לרגלים של הצדיק. הפגיעה ב"תמכין דאורייתא" מבטאת את הנתק בין לומדי התורה לבין החברה שאמורה לתמוך בהם ובלימוד התורה. הפגיעה ב"תמכין דאורייתא" מתפרשת לאור המהלך של ר' קלונימוס כתוצאה טבעית מהתנהלותו של יעקב אבינו: המלאך פוגע בכף ירך יעקב, ובכך מנציח את הקרע בין הצדיקים ולומדי התורה לבין החברה של אנשי העולם.

ג. היחס בין שתי התורות

שתי התורות בהן עסקנו מציבות שתי נקודות מבט הפוכות בשאלת היחס בין היחיד לבין החברה. מתורתו של ה"דגל מחנה אפרים" למדנו שהמציאות של "לבדו", בה היחיד אינו תלוי בחברה, היא מצב רצוי שכל אדם צריך לשאוף

רצון לזכות בהערכת החברה. רק אחרי שהוא נותר "לבדו", מתוך ההכרה שבשבילו נברא העולם, הוא זוכה לעבוד רק את השם, וממילא - "ונשגב ה' לבדו".

לסיכום, מהפסוק "ויותר יעקב לבדו" לומד ה"דגל מחנה אפרים" הנחייה לעבודת השם: על עובד ה' מוטל שלא להיות תלוי בחברה, וכך הוא יוכל לעבוד את השם בטוהר הכוונה.

ב. פירוש בעל ה"מאור ושמש"

בניגוד ל"דגל מחנה אפרים", שמתייחס ל"ויותר יעקב לבדו" כביטוי לגדלותו של יעקב אבינו, בעל ה"מאור ושמש"³ קורא את הפסוק בנימה ביקורתית:

ויקם בלילה הוא וגו' ויעבר את מעבר יבק וגו' ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו וגו' וירא כי לא יכול לוויגע בכף ירכו (ל"ב, כב - כה). ונראה לי לפרש בדרך הרמז, דהנה על כל בי עשרה שכינתא שריא⁴. כי ברוב עם הדרת מלך וכל דבר שבקדושה יותר טוב לעשות באגודה מלעשות יחיד. אף כשיש להצדיק התבודדות ומתפלל ביחיד, יוכל להרים עצמו יותר ולעלות במעלות מעלות יותר מבהתפללו ביחד עם שאר העם, אף על פי כן יוכל להיות עליו קטרוג ויוכל ח"ו ליפול למטה. אמנם בעשות הדבר שבקדושה באגודה, אזי אין עליו קטרוג. והא ראייה שאף שהצדיק מתפלל ומרים עצמו בעולמות העליונים, אף על פי כן אינו יכול לומר קדושה בפחות מעשרה. וזה מרמז לנו הפסוק "ויעבור את מעבר יבק" (פסוק כג), נוטריקון⁵ יחוד ב'רכה ק'דושה כמבואר בזוהר הקדוש. היינו שעבר למעלה מאלו מדריגות למעלה במדריגות גדולות יותר. "ויותר יעקב לבדו" (כד) כי כל בני ביתו אשר אתו לא יוכלו כל כך לעלות במדריגות גדולות עמו, על כן "ויותר יעקב לבדו", שהיה מרים עצמו יותר מהם. וזהו "ויאבק איש עמו" (שם) שהיה קטרוג עליו כנזכר לעיל. "וירא כי לא יכול לו" (כה), כי אף על פי כן לא היה יכול לעשות לו כלום. כי הצדיק הגדול אשר יוכל לעלות כל כך במעלות טובות, אין הקטרוג יכול לעשות לו כלום. "ויגע בכף ירכו" (שם) היינו על ידי הקטרוג ניטל ממנו תמכין דאורייתא המכונים בשם ירכים, כמו שהם מעמידים הגוף כך התמכין דאורייתא המה מעמידים להצדיק. ועל ידי הקטרוג, ניטל ממנו התמכין דאורייתא ונופל למטה והבן.

(מאור ושמש, פרשת וישלח).

3 ר' קלונימוס קלמן הלוי מקראק, תלמידו של רבי אלימלך מליז'נסק.

4 על כל עשרה השכינה שורה.

5 כלומר המילה "יבק" נדרשת כראשי תיבות.

אליו. לעומת זאת, ר' קלונימוס סובר שאסור לצדיק לפרוש מהחברה, אלא עליו להיות מעורה בה.

אולם, נראה שניתן להתייחס לשתי התורות הללו כמשלימות זו את זו: מצד אחד, צריך להתרחק מתלות בחברה, תלות הגורמת לפגיעה בעבודת השם לשמה; מצד שני, אסור לצדיק לנתק את הקשר עם החברה שסביבו.

יהי רצון שנזכה, בעזרת השם, להיות מחוברים ומעורים בחברה, בלא שנהיה תלויים בה.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולנחמיה רענן, תשע"ב *
* נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי *

* בית המדרש הוירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שליח *
* ישיבת הר עציון *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
*
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
